

Tadeusz Rymarz

Rola wiedzy psychologicznej i umiejętności interpersonalnych nauczyciela w realizacji zadań dydaktyczno-wychowawczych w zreformowanej szkole

Nauczyciel i Szkoła 1-2 (14-15), 31-35

2002

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Tadeusz Rymarz

Rola wiedzy psychologicznej i umiejętności interpersonalnych nauczyciela w realizacji zadań dydaktyczno-wychowawczych w zreformowanej szkole

Realizacja wielu złożonych zadań dydaktyczno-wychowawczych w zreformowanym systemie edukacji w naszym kraju zależeć będzie przede wszystkim od nauczycieli - od ich wykształcenia i kwalifikacji zawodowych, kultury osobistej i stosunku do pracy, społecznego zaangażowania i ambicji stałego dokształcania się.

Problemy nauczania i wychowania, a w ich obrębie zagadnienie kwalifikacji i warunków pracy nauczycieli wysuwa się w obecnej reformie oświatowej jako podstawowe zadanie, którego właściwe rozwiązanie decydować będzie w głównej mierze o efektywności zmodernizowanego systemu edukacji. Niezależnie od niewątpliwiej roli różnych rozwiązań programowo-organizacyjnych i technizacji procesu dydaktycznego wzrasta ranga i znaczenie nauczyciela jako twórcy myśli i praktyki pedagogicznej. Należy więc podjąć wysiłki, by do zawodu nauczycielskiego szła młodzież żądna wiedzy, rozumiejąca sens ustawicznego doskonalenia swoich kwalifikacji, pełna inicjatywy i woli nowatorskiego działania. Nowej szkole potrzebny jest nauczyciel samodzielny intelektualnie, umiejący twórczo organizować i kierować procesem dydaktyczno-wychowawczym (Lewowicki T. 1994, Pearson A. T. 1994, Szczurek-Boruta 1996, Maszke A. W. 1999).

Z zadań stawianych nauczycielom wyraźnie wynika znaczenie ich psychologicznego przygotowania do pełnienia roli zawodowej. Dlatego też potrzebne wydaje się podjęcie dyskusji nad celami, treściami programowymi i metodami nauczania psychologii w uczelniach wyższych kształcących nauczycieli w kontekście procesu transformacji systemu oświatowego w naszym kraju.

Uwagi, które przedstawię powstały w toku analizy literatury zagadnienia oraz w oparciu o własne doświadczenia w zakresie kształcenia psychologicznego nauczycieli.

Istnieją ogólne oparte na tradycji poglądy, jaki rodzaj wiadomości i umiejętności potrzebny jest nauczycielowi, jednak szczegółowe opinie na ten temat zaró-

wno wśród teoretyków jak i praktyków są znacznie zróżnicowane. Przyjmuje się, że wiedza psychologiczna jest przydatna nauczycielom w realizacji zadań zawodowych, nie określono jednak dokładnie, jakie znaczenie mają w zakresie tej działalności poszczególne jej elementy oraz w jaki sposób wiedza ta powinna być przyswajana by funkcjonowała w jego pracy dydaktyczno-wychowawczej, przyczyniając się do optymalizacji osiągnięć uczniów.

W zmodernizowanym systemie kształcenia kandydatów na nauczycieli edukację psychologiczną należy traktować jako podstawę wiedzy i umiejętności pedagogicznych, pozwalającą, przyszłemu nauczycielowi na efektywne kierowanie procesem dydaktyczno-wychowawczym. O świadomym oddziaływaniu wychowawczym możemy bowiem mówić dopiero wtedy, gdy nauczyciel rozumie mechanizmy procesu kształtowania się osobowości ucznia i regulujące jego zachowanie (Stochmiałek 1997). Wiedza psychologiczna powinna umożliwić nauczycielowi rozumienie złożonych uwarunkowań procesu nauczania - uczenia się oraz podejmowanie czynności stymulujących rozwój psychiczny ucznia. Ma być także pomocna w doborze skutecznych, ze względu na pożądaný cel i rozpoznane warunki, programów oddziaływań remediacyjnych czy optymalizacyjnych (Nęcka E. 1998).

Nasuwa się szereg uwag dotyczących struktury programu edukacji psychologicznej oraz sposobów jego realizowania z punktu widzenia przygotowania kandydatów na nauczycieli do realizacji zadań w zreformowanej szkole.

W programie tym punktem wyjścia powinny być wiadomości z zakresu psychologii ogólnej. Mają one dostarczyć studentom aparatury pojęciowej oraz podstawowych informacji o procesach psychicznych i prawach rządzących nimi. Przy pomocy tej wiedzy powinni zrozumieć i opanować zagadnienia z zakresu pozostałych dziedzin edukacji psychologicznej, tj. psychologii rozwoju, społeczno-wychowawczej, klinicznej i osobowości. Realizacja treści programowych w powyższym układzie powinna być prowadzona w taki sposób, ażeby student zdobywając informacje o zjawiskach, procesach, właściwościach, cechach oraz mechanizmach regulacji zachowania nabył umiejętność powiązania tej wiedzy w jednolity system, całościowy obraz psychiczny człowieka. Jeżeli student zapozna się z określonymi procesami i mechanizmami psychologicznymi oraz opartymi o nie wzorami postępowania, to nawet w złożonych sytuacjach z jakimi spotyka się w praktyce będzie mógł skutecznie stosować te wzory.

Nie wystarcza opanowanie przez studenta teoretycznej wiedzy z poszczególnych dyscyplin psychologicznych, by funkcjonowała ona efektywnie w jego przyszłej pracy nauczycielskiej. Student może poprawnie reprodukować treści często nie wiedząc, w jaki sposób mógłby je wykorzystać w rozwiązywaniu konkretnego problemu dydaktycznego czy wychowawczego. Wiedza powinna funkcjonować w działaniu, ważna jest sfera wykonawcza, której w procesie przygotowania

kandydatów na nauczycieli należy poświęcić wiele uwagi. Dlatego przekazywane treści z zakresu edukacji psychologicznej powinny być związane z sytuacjami realnie występującymi w szkole bądź innych instytucjach oświatowo-wychowawczych. Chodzi o to, by student nabył umiejętność poprawnego wyodrębniania i opisywania konkretnej sytuacji wychowawczej czy dydaktycznej po uprzednim ukie-runkowanym przygotowaniu się na podstawie literatury, a następnie sytuacje te powinny być przedmiotem dyskusji na zajęciach typu konwersatoryjnego. Wnioski wynikające z tej dyskusji powinny być z kolei, o ile jest to możliwe sprawdzone na następnych zajęciach terenowych w szkole.

Na podstawie bezpośredniej obserwacji sytuacji szkolnych nauczyciel powinien umieć odpowiedzieć na pytanie, dlaczego dany proces, zachowanie ucznia występuje w takiej a nie innej formie oraz podać i uzasadnić propozycję dwojakiego rodzaju działań: a) takich, które byłyby w tej konkretnej sytuacji optymalne z psychologicznego punktu widzenia, b) takich, które w tej konkretnej sytuacji są realne do przeprowadzenia. Często bowiem rozwiązania optymalne z psychologicznego punktu widzenia są niemożliwe do zrealizowania z wielu powodów, ale nauczyciel powinien świadomie ustalić z jakich elementów działań rezygnuje i jakie są tego przyczyny.

Oprócz psychologicznej analizy poszczególnych elementów procesu dydaktyczno-wychowawczego ważne jest również zrozumienie przez nauczyciela prawidłowości ogólnych możliwych do wykorzystania w wielu różnych sytuacjach społecznych.

Psychologiczne kształcenie nauczycieli, jeżeli ma być funkcjonalne w stosunku do wykonywanych przez nich zadań musi obejmować również podstawowe umiejętności psychologiczne związane z interakcjami społecznymi (Chomczyńska-Mi-liszkiwicz M., Pankowska D. 1995, Wiśniewska M., Cassidy E. 1991). Należy wykorzystać niektóre właściwości treningu interpersonalnego w edukacji psychologicznej kandydatów na nauczycieli. Studenci w toku zajęć warsztatowych efektywniej przyswajają sobie wiedzę psychologiczną i dostrzegają jej użyteczność.

Z punktu widzenia zadań, które będą realizowali nauczyciele należy uwzględnić w procesie ich kształcenia problematykę psychologii społecznej, a przede wszystkim analizę psychospołecznych mechanizmów klasy szkolnej. Jak tworzy się normy grupowe i jak wpływają one na jej członków, od czego zależy rola i pozycja dziecka w zespole klasowym, od czego zależą postawy i opinie, jak można je zmieniać - oto kilka pytań na które badania z zakresu psychologii społecznej dostarczają dość ścisłych odpowiedzi. A przecież przed takimi problemami staje na co dzień nauczyciel w sytuacjach szkolnych.

Znajomość podstawowych zagadnień z zakresu psychologii klinicznej jest dla nauczyciela niezbędna dla przyjęcia właściwej postawy wobec ucznia o nieprawidłowym rozwoju i zastosowaniu wobec niego właściwej metody wychowaw-

czej. Zdobycie wiedzy o zaburzeniach rozwojowych umożliwi nauczycielowi realizację zadań związanych z diagnozowaniem i pracą korekcyjną. Zgodnie ze znanym postulatem wczesnej terapii, im wcześniejsza interwencja, tym większe szanse na poprawienie dysfunkcji. Nauczyciel powinien umieć dostrzec opóźnienia i deficyty rozwojowe ucznia, znaleźć ich przyczynę, zastosować odpowiednio dobrane metody korekcyjno-wyrównawcze, a w razie potrzeby skierować go do specjalisty i następnie wykorzystać uzyskane informacje w pracy z uczniem i jego środowiskiem rodzinnym. Tylko w ten sposób działając, nauczyciel może uchronić dziecko przed nasilaniem się i utrwaleniem jako aktualnych zaburzeń, nie dopuścić do pojawienia się nowych i zapobiegać ich konsekwencjom.

Udział nauczyciela w procesie diagnozy psychologicznej dla celów wychowawczych polegać powinien na zidentyfikowaniu uczniów, których rozwój pod jakimś względem przebiega nieprawidłowo z punktu widzenia wymagań szkoły oraz dostarczaniu psychologom i pedagogom szkolnym odpowiednich materiałów zgromadzonych za pomocą obserwacji oraz innych metod badawczych. Aby jednak nauczyciel był zdolny do wypełnienia tych zadań musi wykazywać pewną wrażliwość na przebieg rozwoju uczniów, być tym rozwojem zainteresowany a ponadto dysponować odpowiednią wiedzą dotyczącą metod i technik poznawania ich psychiki. Chodzi o rozpoznawanie, bardziej powszechnych nieprawidłowości rozwojowych, wybitnych uzdolnień, czy objawów kryzysu psychologicznego dzieci i młodzieży. Materiały obserwacyjne w połączeniu z wynikami właściwych badań psychologicznych stanowiłyby podstawę do diagnozy oraz sformułowania wskazań i zaleceń pedagogicznych, które byłyby w praktyce realizowane przez nauczycieli. Uczestnictwo nauczycieli w postępowaniu diagnostycznym oraz współpraca w formułowaniu programów korekcyjno-wychowawczych umożliwia dostosowanie środków i metod oddziaływania do możliwości danego nauczyciela i warunków w jakich on działa. Sprawia też, że nauczyciel czuje się bardziej zaangażowany w realizację takiego programu i odpowiedzialny za jego wyniki.

Sadzę, że zagadnienie edukacji psychologicznej w procesie kształcenia nauczycieli stanowić powinno przedmiot dyskusji, zarówno teoretyków jak i praktyków, której efektem będzie optymalny system psychologicznego przygotowania nauczycieli do realizacji zadań w zreformowanej szkole.

Bibliografia

- Chomczyńska-Miliszkievicz M., Pankowska D., *Polubić szkołę*, Warszawa 1995.
Lewowicki T., *Przemiany edukacyjne a treści kształcenia nauczycieli*, „Studia Pe-

- dagogiczne" LX, 1994.
- Maszkę A. W., *Kształcenie nauczycieli - stan i perspektywy*, Zeszyty Naukowe WSP w Rzeszowie „Pedagogika i Psychologia”, Rzeszów 1999, nr 5.
- Nęcka E., *Trening twórczości, podręcznik dla psychologów, pedagogów i nauczycieli*, Kraków 1993.
- Pearson A. T., *Nauczyciel. Teoria i praktyka w kształceniu nauczycieli*, Warszawa 1994.
- Stochmiatek J., *Interakcje nauczyciela z uczniami w procesie dydaktycznym* [w:] Zajac A. (red.), *Dylematy przemian oświatowych*, Rzeszów 1997, t. I.
- Szczurek-Boruta A., *Obraz interakcji między nauczycielem i uczniem w procesie edukacji (uwarunkowania społeczno-pedagogiczne i osobowościowe)* [w:] Dudzikowa M. (red.), *Nauczyciel - uczeń. Między przemocą a dialogiem obszary napięć i typy interakcji*, Kraków 1996.
- Wiśniewska M., Cassidy E., *Psychologiczne gry i ćwiczenia grupowe*, Warszawa 1991.